

YURT DIŐINDAKİ TÜRK KADINLARININ HAKLARI VE HUKUKSAL KONUMLARI

Prof. Dr. Esin ÖRÜCÜ*

GİRİŐ

Yurt dışında yaşayan Türk kadınlarının hak ve hukuksal konularını ele alırken önce hemen belirtelim ki bu araŐtırmada Avrupa Topluluğu üye Devletlerinde göçmen olarak yaşayan kadınlarımızın hukuksal konularını inceleyeceğiz. Bu incelemeyi yapabilmek için de, bu kadınları önce bir kaç kategoriye ayıracağız.

Kadınlarımızı Türk, çifte vatandaşlık kazanmıŐ ya da yabancı ile evli Türk kadını kategorilerine ayırarak konularını inceleyebileceğimiz gibi, kadını işçi mi olduğu ya da işçi ailesi mi olduğuna göre sınıflandırarak ele alabiliriz. Bu araŐtırma içerisinde bu iki ayırımın birlikte uygulanması yoluna gidilecektir. Konuyu bu şekilde ele almanın nedeni, Avrupa Topluluk hukukunun kadına uygulanıp uygulanmayacağının, ve bunun sonucu olarak da, kadının yararlanacağı hakların belirlenmesidir.

Bu araŐtırma içerisinde konunun salt hukuksal yönünün dıŐına taŐımaya-
cağız. Ama, yine de hatırlanması gerekir ki, yurt içinde olduğu gibi yurt
dışında da, Türk kadınının gerçek sorunu, babası, erkek kardeŐleri, kocası,
ailesi ve nihayet toplum tarafından içine oturtulduğu konumdan kaynak-
lanmaktadır. Kağıt üzerinde ve talep edilebildiğinde birer hak olarak sahip
olabileceği olanaklar, kadın ancak sosyal düzen içerisinde kişi olarak kabul
görmekte ise, anlamlıdır. Türk kızı ve Türk kadını sosyal baskı altında
yaşadığı sürece bizim burada ele alıp inceleyeceğimiz haklarının yalnız var
olduğunu bilerek, bazan bunu bile bilmeyerek yaŐamaya, ama hiç bir zaman
bunlardan yararlanamamaya mahkumdur.

(*) Glasgow Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Kadın hakları ve bu hakların etkinliği ise bir ülkedeki insan haklarının etkinliğinin barometresi sayılabilir.

I. KADININ İÇERİSİNDE YAŞADIĞI GENEL HUKUKSAL ÇERÇEVE

Milletlerarası toplumda çeşitli sözleşmeler ve belgeler ışığında kadına baktığımızda, onun bir yandan insan olarak bir yandan da kadın olarak bulunduğunu görürüz.

Örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Topluluğu içinde ve dışında (Avrupa Konseyine üye bir devlette yaşıyor olma koşulu ile) yaşayan herkesi milliyet ya da bulunduğu ülkede kalış süresi ne olursa olsun koruyor, ama azınlık haklarından ya da özel olarak cinsiyet ayırımından söz etmiyor.

Kişinin en geniş korunması 1945 Birleşmiş Milletler Şartı yolu ile denebilir: kişilere hiç bir ayırım gözetmeden eşit davranılma hakkı sağlıyor (m. 1/3 ve 13). Diğer Belgeler 1948 tarihli Evrensel İnsan Hakları Belgesi (m. 2); 1966 tarihli Milletlerarası Medeni ve Politik Haklar Bildirisi (m. 2); ve, 1966 tarihli Milletlerarası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bildirisi (m. 2).

Kadınlar için özel ve çok önemli olan sözleşme ise 1979 tarihli ve 1981'de yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesidir. Devletler sadece formel eşitliği gerçekleştirmekle yetinmeyip, bundan böyle kadınların bu haklardan yararlanmalarını sağlayacak politikalar üretmek yükümlülüğü altındadırlar. Pozitif eylem programlarının devletlerce benimsenmesi esası getirilerek (m. 4), bunun da eşitliği bozucu bir davranış olmadığı vurgulanmıştır. Bu sözleşmenin kapsamı çok geniştir ve kadınlara karşı ayırımın uygulandığı ya da uygulanma olasılığı olan alanları göstermesi bakımından da çok değerlidir. Kadın hakları konusunu genelde incelemek isteyenler için gerçek bir başlangıç noktasıdır bu sözleşme. Sözleşme maksimalist bir yaklaşım sergilemektedir.

Sözleşmeyi her imzalayan devlet daha onu onaylamadığı gibi, devletlerden beklenen, örneğin eğitim alanında kadını küçümsemeyen bir görüş kazandırılması için özellikle ve belki de erkekleri eğitime sorununa eğilen devlet sayısı da daha yeterli boyutlarda değil. Yine de zaman içerisinde bunun düzeleceği söylenebilir, zira sözleşme cinsiyete dayalı ayırımın total bir fenomen olduğundan yola çıkmakta ve ortadan kaldırılması için hukuk sistemlerinin tamamen gözden geçirilmesini şart koşmaktadır.

Konumuz açısından etkişi olabilecek bir diğer milletlerarası çerçeve de Birleşmiş Milletler Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsü Sözleşmesidir (1990).

Bununla ilk defa olarak bir ülkede hukuka aykırı olarak bulunanlara haklar sağlanmaktadır. Bu kişiler sınır dışı edilmeden yargı yerlerine başvurma hakkı kazandıkları gibi (m. 83) temyiz hakkına da kavuşmuşlardır. Tabii ki bunun da kapsamlı sonuç doğurabilmesi için bütün ülkelere onaylanması gerekiyor. Bunun yanı sıra bir de Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Hukuki Statüsü Avrupa Sözleşmesinden de söz etmek gerekir.

II. AVRUPA TOPLULUĞU İÇİNDE KADIN VE TÜRK KADINI

Avrupa Topluluğu içerisinde çalışan kadın sayısı elli iki milyon. Avrupa Topluluk üyesi devletlerden birinde yaşayan kadın, çifte vatandaşlık sahibi ise ya da bir üye devlet vatandaşı ile evliyse (ki bu çifte vatandaşlık sahibi bir Türk ya da topluluk üyesi devlet vatandaşı bir yabancı olabilir), veya kendisi ya da eşi işçi ise (ileride göreceğimiz gibi, öğrenci, emekli ya da bir hizmet temin eden kişi olması halinde de 1990'dan bu yana geniş haklardan yararlanabilmektedir) Avrupa Topluluk hukukunun sağladığı ve biraz ileride ele alacağımız tüm haklardan yararlanabilmektedir. Bu kategorilerde olmayan, ama bir üye devlet topraklarında oturma ve çalışma izni ile işçi olarak ya da böyle bir işçi ile evli olarak bulunan kadının hakları konusu ise bu kadar belirgin değildir. Her ne kadar son **Kuş** kararı (c-237/91, 16.12.1992) ile bir çok hakların onlara da yayıldığı söylenebilirse de (biraz aşağıda ele alınacaktır) yine de bu konu tam berraklık kazanmıştır denebilir.

Genel kural, yukarıdaki paragrafın çerçevesi içinde ele alınamayacak kişinin, Topluluk hukuku kurallarından yararlanamayacağı ve ancak yerleşme ve çalışma hakkını elde ettiği devletin iç mevzuatının kendisine tanıdığı haklardan yararlanabileceğidir. Topluluk hukuku tamamen iç hukuka giren sorunlarla ilgilenmemektedir (**Moser v. Gouchard** (20/87)). O kadar **Morson v. Netlerlands** (35, 36/82) davasında Sürinamlı iki anne bağımlısı oldukları Hollandalı çocuklarının yanına göçmek istediklerinde, Hollanda iç hukukuna göre buna olanak bulunmadığından, annelerin Topluluk Hukukundan yararlanmalarına izin verilmemiş ve Topluluk Mahkemesi, 'işçilerin serbest dolaşımı ilkesinin' ancak Topluluk Hukukuna giren konulardaki davalarda söz konusu olacağını söylemiştir. Bu konuyu aşağıda Türkler için ele alırken, Ortaklık Sözleşmelerinden doğan haklara ve bu konudaki son gelişmelere de değineceğiz.

Konuyu, kişilerin Topluluk içinde serbest dolaşımı ve göç hakları, eşit davranma ve cinsiyete dayalı ayırım yasağı ve sosyal haklar açılarından ele alacağız.

1. SERBEST DOLAŞIM HAKLARI

Avrupa Topluluğu içinde serbest dolaşım hakkına sahip olanlar "ekonomik açıdan faal kişi"lerdir. Bu hak genel değildir, ancak belli kategoridekilere aittir; bunlar da işçiler, bağımsız çalışanlar ve hizmet arzedenlerdir. Eğer Topluluğun amacının sadece ekonomik olduğunu kabul edersek, zaten serbest dolaşım hakkı ancak bu amaca yönelik bir araç olarak görünebilir; kendi başına bir anlamı olamaz. Yok, eğer Topluluğun sosyal ve hatta politik bir amacı varsa, o zaman durum farklıdır. Salt ekonomik amaç kabul edildiğinde, Topluluğun sosyal bir politikası olduğundan söz edilemez. İlk biçimiyle Topluluk sözleşmesine bakacak olursak ekonomik amaç görüşü ağır basıyor. Yıllar içinde durumda değişiklik olmuştur. Bugün Topluluğun sosyal çapı kabul edilmektedir. Hatta "Kişinin ya da Halkların Avrupası" kavramı da bunu ifade ediyor. Örneğin 50. madde genç işçilerin dolaşımını destekliyor; 117. madde çalışma koşullarını geliştirme amacıyla üye devletleri birleştirip, yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlıyor; 118. madde sosyal alanda üye devletlerin yakın işbirliği içinde çalışmalarını için Komisyona yasal görev veriyor (*Almanya v. Komisyon* 281, 283-5.287/85 (1987) ECR 3203). Cinsiyet ayırımını yasaklayan 119. madde ise ilginç. Genelde cinsiyete dayalı ayırımı yasaklamıyor, yalnız eşit işe eşit ücret kavramını getiriyor. İşe almada, terfide, işten çıkarmada ya da kadın işçiyi işe almada işverene bir borç yüklemiyor; sadece işe aldığı kadına vereceği ücret açısından sınırlanıyor. Yani, 119. madde'nin amacı kadının eşitlik elde etmesine yardım değil, imalatçılar arası haksız rekabeti önlemek, ucuz işçi çalıştırılmasını engellemek. Madde bu amaçla yola çıktığı halde bugün kadına çok daha geniş haklar sağlıyor. 76/207 sayılı Direktif 119. maddeyi geliştirerek eşit davranma yükümünü getirmemiş, işe almada, terfide ve işten çıkarmada cinsiyete dayalı ayırımı yasaklamış, 79/7 sayılı Direktif ise sosyal güvenlikte cinsiyet eşitliğini sağlamıştır. Her iki Direktif de bütün kadınlar için sonuç doğuruyor, sadece Topluluk göçmenlerine değil. Ayrıca 79/9 sadece işçilerle de ilgili değil. Demek ki zaman içinde işçilerin özgür dolaşımı kavramı anlamını değiştirmiş, ve kendi başına bir amaç olmuştur. Göçmen işçi de artık sadece bir iş kaynağı değil, bir kişi olarak da değerlidir (*Mr. & Mrs. F. v. Belçika* (7/75)).

Kısaca değindiğimiz bu yeni gelişmeler hem Tek Avrupa Senedinde belli hem de Topluluğun yasal faaliyetlerinde ortaya çıkıyor. Tek Avrupa Senedinin imzalandığı 1986'dan bu yana 'Avrupa Vatandaşı' yaratma çabaları artmıştır. Örneğin 1990 da üç direktifle ekonomik açıdan faal (aktif) olmayan üç gruba daha serbest dolaşım özgürlüğü yaygınlaştırılmıştır: öğrenciler, emekliler ve kendi geliri olanlar (90/366, 90/365 ve 90/364). Üye devletler 30 Haziran 1992'ye kadar gerekli düzenlemeleri yapma yükümü altındaydılar. Yoksa Direktifler kendiliklerinden doğrudan etki kazanıyor.

İŞçiler, öğrenciler, emekliler, bağımsız geliri olanlar, hizmetlerden yararlananlar ve tüm bunların aileleri kategorileri neredeyse Topluluk hukukunun etkisini tüm topluma yaymaya yönelik. Hatta, hizmetten yararlananlar kategorisine turistler de girmekte (örneğin **Luisi ve Carbone**, 286/82, 26/83 (1984) ECR 377 ve **Cowan**, 186/87 (1989) ECR 195) ve turist de göçmen hakkı elde ederek, eşit davranmaya hak kazanıyor. Korunmadan yararlanamayanlar Topluluk üyesi bir devletin vatandaşı olmayanlar (ki bunun istisnalarını birazdan göreceğiz) ve kendilerini geçindiremeyecek durumda olan serseriler, dilenciler ve devlet yardımı almadan geçinemeyenlerdir. Bütün bu kategorilerin tanımı Topluluk tanımıdır, milli tanımlar geçerli değildir.

İŞçi kelimesi Topluluk Sözleşmesinde tanımlanmamıştır. Ama üye devlet tanımlarından da ayırılır (**Levin v. Staatssecretaris van Justitie** 53/81 (1982)). Yargısal kararlarla ve diğer yasal belgelerle belirlenen kavram, değişik durumlarda değişik anlaşılabilir. Genelde para karşılığı başkası için ya da başkasının denetimi altında bir süre çalışmış olan kişi işçidir (**Lawrie Blum v. Land Baden-Württemberg** 66/85 (1987) 3CMLR 389). Her ne kadar ana kavram, kendi ülkesinde olmayan kişi bir üye devlette devamlı bir işte çalışıyorsa işçidir ise de, işini kaybedip iş arayan da işçi sayılıyor (**Heokstra v. BBDA** (75/63)). Part-taym çalışan da işçidir (**Levin** 51/81). Önemli olan işin ekonomik amacının olmasıdır. Bu kişi bütün Topluluk haklarından yararlanır. Bir kadın bu durumda ise her hakkı eşitlik içinde vardır. Türk kadınının bu kategoriye girmesi için çift vatandaşlığı olması ya da bir üye devlet vatandaŐıyla evli olması gerekiyor. İşçinin genişletilmiş anlamına girenler ise çok daha fazla sayıda kişilerdir. Sınır işçileri, iş arayanlar, iradesi dışında işsiz kalanlar, geçici olarak çalışma ehliyetini kaybedenler, devamlı olarak bu ehliyeti kaybedenler, emekliler ve işçi olmasalar da işçi ailesinin ferdi olanlar bu kapsamda düşünülüyorlar. İşçiyle oturma ve onunla dolaşma koşuluyla, karı ya da koca, çocuk ve torunlar (21 yaşından küçük ya da bağımlılar) ve de işçiye bağımlı olma ek koşulu ile ana, baba, büyük ana ve büyük babalar aile kapsamında ele alınıp işçinin bütün haklarından yararlanabiliyorlar. Bu kapsamda bir üye devlet vatandaşı işçi bir yabancı ile evli bir Türk kadını için çok yararlı sonuçlar doğmuş oluyor; zira bu kapsamda aile fertlerinin üye devlet vatandaşı olması aranmıyor. Öğrenci statüsünde olanların aileleri için de, yalnızca karı, koca ve çocuklarını içine almakla beraber, Topluluk üyesi devlet vatandaşı olma koşulu aranmadan bu haklardan yararlanma olanağı sağlanmıştır. Boşanmış eşin durumuna gelince görülüyor ki Avrupa Topluluk hukuku ayrı yaşayan ya da boşanma niyeti olanı da koruyor. Örneğin **Diatta v. Land Berlin** (267/83) kararına konu olayda kadın Senegelli idi. Bu karar Türk eş için önemlidir. Zira bu eş kendisi işçi olamaz ama yine de işçi eşinin haklarından yararlanmaya devam eder. Çocuklar için bu karar önemli değildir, zira

boşanmadan sonra da onlar işçinin çocuğudur (örneğin Türk kız çocuk, baba Hollandalı, ana Türk, boşanma).

Gerek işçi, gerek bağımsız çalışanlar, gerekse hizmet sunanların haklarından yararlanmaları için Topluluk bağı aranıyor (örneğin, **R. v. Saunders** 175/78 (1979) ECR (1979) ECR 1129; **Morson ve Jhanjan v. Hollanda**, 35/82 (1982) ECR 3723). Topluluk hukukundan yararlananlar üye devlet vatandaşlarıdır (m. 52, 59 ve 1612/68 sayılı Düzenleme m. 1). Üye devlet vatandaşı olmayanlar, bir üye devlette hukuksal yerleşme hakkı kazansa da bir başka üye devlete göçemez. Göçmenlere ilişkin kurallar her ülkede farklıdır. Her ülkede kim vatandaş sayılıyorsa o Topluluk vatandaşlar ancak (Örneğin Alman Vatandaşlık Kanunu 1913'den kalmadır ve birleşmeden önce de Doğu Almanya vatandaşları Batı Almanya vatandaşı sayılıyordu). Kuralın istisnası yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, aile fertleridir. Bunların üye devlet vatandaşı olma koşulu aranmıyor. Ana hakkın sahibinin üye devlet vatandaşı olması yetiyor.

Burada iltica edenlerin özel durumundan da söz etmek gerekir. Eğer bir yabancı bir üye devlete ilticacı olarak kabul edilirse, üye devlet vatandaşı gibi dolaşım ve sosyal güvenlik haklarından yararlanıyor (Düzenleme 1408/71) bu durumda olan Türk kadınları da var tabii. Hatta iltica sebebini politik olarak gösterip topluluk haklarından yararlanmak için bu yolu seçenlerin ülke ekonomisine olumsuz etkisi nedeniyle Avrupa devletleri bu konuda çok da duyarlı. Kimi böyle göçmen olarak kabul edeceğine her Devlet özgür (**Almanya v. Komisyon** 281, 283-85, 287/86 (1987) ECR 3203). Tabii bu arada kaçak göçmenler sorunu da var. Bunlar gerek vergi vermedikleri için gerek düşük ücretle çalıştıkları için istenmeyen kişiler grubundalar. Sosyal güvenlik hakları da yok. Bir yandan insani nedenlerle bir yandan da haksız rekabete engel olmak için Komisyon bu konu ile ilgileniyor. Bu grupta da bir çok sayıda Türk bulunuyor.

Topluluk, üyesi olmayan devletlerle Ortaklık Andlaşması yapma yetkisine sahip (m. 238). Bazı böyle andlaşmalarda göçmenlik hakları da yer alabiliyor. Türkiye ile yapılmış olan Ortaklık Andlaşmasında göçmenlik hakları yer almamış. Ama yine de son gelişmeler Türkler için çok ilginç sonuçlar doğurabilir. Bu konuda dört karardan söz etmek gerekir. Bunlardan özellikle son üçü yurt dışında yaşayan Türk işçileri ve de tabii ki Türk kadınları (gerek işçi gerek aile ferdi olarak) için Topluluk hukukundan yararlanma kapılarını açabilir.

Paralellik kuralının ileri sürülmediği **Demirel** (12/86, (1987) ECR 3719) kararında Avrupa Topluluk Mahkemesi, Topluluğun uluslararası yetkisi olduğu, iç mevzuatı bağlayacak yetkisi olmadığını karara bağlamış ve her ne kadar bir Ortaklık andlaşmasının bir ülke vatandaşlarına üye devlet

ülkesine gelip çalışma hakkı verebileceği doğru ise de, Türkiye ile imzalanmış olan ortaklık andlaşmasından doğabilecek göçmenlik haklarının doğrudan etki yaratacak cinsten olmadığını belirtmiştir.

S.Z. Sevince v. Staatssecretaris van Justitie (C-192/89, 20 Eylül 1990) kararında ise Ortaklık Konseyinin Ortaklık Andlaşması altında verdiği kararların doğrudan etkisi olabileceği karara bağlanmıştır. **Sevince** oturma izninin uzatılmaması kararına karşı mahkemeye başvurmuş, 1986'da mahkemece isteği reddedilmiştir. Bu arada **Sevince** bir çalışma izni elde etmiştir. Hollanda'da uzun bir süredir çalıştığını ileri sürerek tekrar oturma iznine başvurmuş ve 2/76 ve 1/80 numaralı Ortaklık Konseyi kararlarına dayanmıştır. Bu kararlara göre dört beş yıl bir üye devlette çalışan Türk işçi seçtiği herhangi bir işte çalışma özgürlüğü kazanmaktadır. Hollanda yetkili makamları kendisinin bu isteğini reddetmişlerse de Konsey Kararlarının Roma Sözleşmesinin 117. maddesine göre Topluluk Mahkemesinin yetki alanına girdiğine karar veren Topluluk Mahkemesi bu kararların doğrudan etkili olduklarına da karar vermiştir. Bu karardan Türkler için, belirli bir ölçüde de olsa, bazı olanaklar doğmaktadır.

Bundan sonra **Bahia Kziber** davası nedeniyle (**Office Nationale de l'Emploi (ONEM) v. Bahia Kziber** (C-18/90) 31 Ocak 1991) Türkler için çok önemli gelişmeler eşiğinde olduğumuz söylenebilir. Önemi nedeniyle bu davanın ayrıntıları üzerinde duralım. **Bahia Kziber**, işsizlik sigortasına başvuruyor. Bu sigorta Belçika'da iş arayan gençlere veriliyor. **Bahia**'nın babası Fas vatandaşı. Belçika'da çalışmış, emekli ve halen Belçika'da yaşamakta. Kız çocuk da (**Bahia**) babasına bağımlı olarak onunla oturuyor. Fas ile imzalanmış Ortaklık ve İşbirliği Andlaşmasının 41/1 maddesinin yorumu için Avrupa Topluluk Mahkemesinin görüşü aranıyor. Mahkeme, Andlaşmadan doğan borçlar doğrudan ve açıksa, doğrudan uygulanmaları gerektiğine, 41/1'in açık ve koşulsuz olduğuna ve hem Faslı işçiler hem aileleri için sosyal güvenlik alanında ayırımı yasakladığına, iş koşulları, ücret ve sosyal güvenlik alanındaki kişilerin hukuksal durumunu düzenlediğine ve doğrudan uygulanacağına, Andlaşmanın hem lafzından, hem de amaç ve mahiyetinden bunun anlaşıldığına karar vermiştir. Sözü geçen maddedeki (41/1) sosyal güvenlik kavramının 1408/71 sayılı Sosyal Konsey Düzenlemesindekinin aynı olduğu, yani işsizlik yardımını da kapsadığı, işçi kelimesinin hem faal işçiyi hem de emekliyi içine aldığı, milli mevzuata (Belçika) göre işsizlik yardımına hak kazanan bir gençle aynı koşulları taşıyan yabancıdan da (Faslı) aynı haklardan yararlanabileceği karara bağlanmıştır. Aile fertlerine yardım da bu ilkelere göre yapılır. Fas'la yapılan Ortaklık Andlaşmasına göre bir üye devlet, kendi mevzuatında var olan bir hakkı iş arayan gence veremezlik edemez. Faslı aile ferdi bu kapsamda ele alınmalıdır. Mahkeme savcısı Van Gerdem ise 6 Aralık 1990 tarihli oturumda Mahkemenin üye dev-

letlerin böyle bir uygulamayı reddetmesini engelleyemeyeceği görüşünü ileri sürmüştü. Mahkeme bu yolu seçmemiştir. Bahia Kziber'in Avukatı Mme Michelle Baiwir'e göre, bu hak genişletilerek Topluluk içinde çalışan, Türk, Cezayirli, Tunuslu ve Yugoslav vatandaşlara da topluluk haklarını yaygınlaştıracaktır (CVRIA Luxemburg Bulletin s. 3-5). Bu konuda Türkler açısından söylenebilecek olan, Ortaklık Andlaşmasından doğan haklarla ilgili olarak değil, fakat, **Sevince** kararı doğrultusunda, Ortaklık Konseyi kararlarından doğan haklarda bu görüşün geçerli olacağıdır. Denebilir ki bir üye devlet topraklarında oturma hakkı elde etmiş olanlar Topluluk Hukukundan doğan ve doğrudan uygulanabilecek olan haklar kazanmaktadır.

Nitekim **Kuş** davasının (Kazım Kuş v. **Landeshauptstadt Wiesbaden C-237/91**) son oturumunda (10 Kasım 1992) Mahkeme Savcısı Darmon şu sonuca varmıştır: Topluluk ile Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Andlaşması altında alınan 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi kararının 6/1 maddesinin yorumu çerçevesinde, Türk işçisinin (kadın işçi ya da aile ferdi olarak kadın'a da tabii ki etkili olarak) ikamet hakkı ve ikamet hakkı süresince kendisine çalışma izni verilmesi hakkı başlığı altında soruna eğilinmesi gerektiğini söylemiş ve, Mahkemenin şu yolu izlemesini önermiştir: "... Bir Alman vatandaşı ile evlenme nedeniyle kendisine Almanya'da çalışma izni verilen Türk işçisinin, evliliğinin sona ermesi sebebiyle, çalışma izninin yenilenmesi hakkı elinden alınmaz. Eğer yenilemeyi talep ettiği tarihte, Konsey kararının 6/1 maddesinde öngörüldüğü gibi bir yıldır devamlı bir işte çalışmakta ise, Türk vatandaşının böyle bir hakkı vardır. Türk işçi, bu koşulları taşıdığı anda, Konsey Kararından doğan hakkına doğrudan dayanarak hem ikamet hakkının hem de çalışma izninin yenilenmesini isteyebilir."

Mahkemenin bu görüşü kabul ederek verdiği kararı inceleyen Bremen Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Lichtenberg (Cumhuriyet Hafta, 18 Şubat 1993), Hamburg'da yapılan 'Serbest Dolaşım' konulu toplantıda, AT üyesi ülkelerde en az bir yıl kesintisiz olarak çalışmış Türk vatandaşlarının oturma, eğitim, çocuk ve emeklilik parası gibi konularda o ülke vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olduğunu söylemiştir. Prof. Lichtenberg bu arada Alman kadınlarının doğumdan sonraki 4 yıl için 25 DM çocuk bakım ve eğitim parası aldıklarını, bu kuralın Türk kadınlarına uygulanmadığını; bu paranın emeklilik yaşına gelen kadınlara da ödendiğini, Türk kadınlarının bunun da farkında olmadıklarını, **Kuş** davasından sonra bu hakları talep etmelerini önermiştir. Ayrıca, Almanya'daki Türk öğrencilerin de Alman öğrencilerle eşit haklara sahip olduğunu, fakat Almanya dışı bir ülkede burs ve kredi hakkından yararlanamadıklarını, bundan böyle yine aynı kararın ışığı altında, onların da oturma, çalışma, burs ve eğitim olanaklarından yararlan-

malarının, serbest dolaşım içinde doğan haklar olduklarından, mümkün olabileceğini vurgulamıştır.

Kuş kararının bütün bu olanaklara yol açıp açmayacağı konusu tartışmalıdır, ama, giderek gelişmelerin bu yönde olacağı ve ancak mahkemelerde bu hakların aranması yoluyla elde edilebilecekleri muhakkaktır. Kız çocuklar ve kadınlar için, erkekler için düşünölebilecek bütün haklar ve daha da fazlası (doğum yardımı gibi) söz konusudur.

Her ne kadar topluluk içinde göç hakkı, kalma hakkı, oturma hakkı gibi haklar için işçi, emekli ya da öğrenci olmak gerekiyorsa da, yukarıda da değinildiği gibi, bunların aileleri için de bu haklar söz konusudur. Aile haklarının Türk kadını için en büyük özelliği topluluk üyesi devlet vatandaşı olma koşulunun aranmamasıdır. Ailenin hakları bağımlı haklar, yani asıl hakkın sahibi ölkeden ayrılınca, ya da boşanma ile kayboluyor (**Diatta**, 267/83 (1985) ECR 567), ayrılıkla kaybolmuyor. (**Kuş** kararındaki olayda koca işçi olduğu için boşanmanın sonuçlarından etkilenmei iştir.) İşçinin ailesini getirebilmesi için yeterli av koşullarını sağlaması gerekiyor (Reg. 1612/68). İşçinin ölümlü ailesinin bağımsız olarak ö ölkede kalması hakkına yol açıyor. Ayrıca aile ferdi sayılabilmek için, ö ölkenin iş mevzuatının izin verdiği bütün birlikte yaşama biçimleri kabul ediliyor. Örneğin, **Netherlands v. Reed**, (59/85 (1986) ECR 1283) davasında, ayırım yapmama kuralı nedeniyle, evli gibi birlikte yaşama yeterli görölmüştür Hollanda'da. Karı ya da koca üye devlet vatandaşı olmasa da iş hakkına sahip. Ayrıca, iş arama, işe girme, sosyal ve vergi avantajlarından yararlanma, meslekî eğitim görme, sendika hakları, konut ve oturma hakları üye devlette ikameti hukuka uygun olan tüm işçiler için geçerlidir. Mülk satın almaları da önlenemiyor (**Commission v. Greece** 305/87, 30 Mayıs 1989 - yayınlanmamış). İşçiler ve aileleri ve de ölüm üzerine arkada kalanlar işçinin sigortasından da yararlanıyorlar ve böylece hastalık ve analık yardımı, sakatlık yardımı, yaşlılık yardımı, arkada kalanlar yardımı, iş hastalığı yardımı, ölüm yardımı, işsizlik yardımı ve aile yardımı alabiliyorlar (Reg. 1408/71 m. 4 (1)). Genel ilke, *lex laboris*; diğer bir deyişle, işçinin çalıştığı ölkede yasalarının bu kişilere uygulanmasıdır (Reg. 1408/71).

Burada ilginç bir karardan söz etmekte yarar olabilir. **Göl** davasına (**Göl v. Regierungspräsident Dusseldorf** 131/85 (1986) ECR 1573) konu olan olayda, eş Kıbrışlı erkek, İstanbul Üniversitesinden mezun bir doktor. Karısı İngiliz ve Almanya'da yaşayıp çalışıyor. Erkek Almanya'da anestezi ihtisası yapıyor ve devamlı çalışmak istiyor. Alman hükümeti vatandaşlığını öne sürüp izin vermiyor. Topluluk Mahkemesi gerekli kalifikasyonu varsa (m. 11), eş olarak, karısı çalıştığı için, Topluluk vatandaşı gibi bir Almanya eş koşullarla AT Hukukuna göre çalışma hakkı olduğunu söylüyor. Hatta bu kişi iş icabı başka evde de oturabilir (**Diatta** 267/83). Böylece bu kişi 'tercih-

li Topluluk vatandaşı' statüsüne kavuşmuş oluyor. Bu sonucun üye devlet vatandaşı yabancı ile evli Türk kadını (ve Türk erkeği) için önemli sonuçları var.

2. EŞİT DAVRANMA

Topluluğun bütün vatandaşlarına eşit davranma ilkesi özellikle kadınlar açısından çok önemli bir ilke. Bu ilke eşitlik ilkesinden doğuyor ve önemli bir yönü de cinsiyete dayanan ayırım yasağı. Bu konuyu aşağıda özellikle ele alacağız. Bunun dışında, milliyete dayanan ayırım da yasaktır. Tüm topluluk vatandaşları o sırada buldukları ülkenin vatandaşlarının yararlandıkları haktan yararlanacaklardır (**Cowan** 186/87 (1989) ECR 195, hizmetten yararlananlar grubunda olduğu için, Fransa'da tatilde olan İngiliz turist de, metroda dövülüp yaralanınca, Fransızlara sağlanan tazminat hakkından yararlanıyor). Bu haklar iş, meslek, hizmet, profesyonel spor, sendika, konut ve sosyal avantajlar konularında geçerlidir. Sosyal avantajlar konularında geçerlidir. Sosyal avantajlar konusunda Topluluk Mahkemesi işçinin ailesine de bu ilkenin uygulanacağına karar vermiştir (**Christini**, 32/75 (1975) ECR 1085). Yabancı ile evli Türk kadını için de geçerli olan bu karara konu olan olayda Fransız hukuku üç çocuklu ailelere trenlerde ucuz tarife uyguluyor. Sorun, ölmüş İtalyan işçisinin ailesinin bu kolaylıktan yararlanıp yararlanamayacağı idi. Yasa bu hakkı açıkça Fransızlara tanıyor. Topluluk Mahkemesi sosyal avantajları düzenleyen Reg. 1612/68'in 7/2 maddesinin her sosyal avantaja uygulanacağını ve iş sözleşmesine bağlı olmadığını karara bağlamıştır. Yine örneğin **Reina** (65/81 (1982) ECR 33) kararında çocuğu olan çiftlere faizsiz ev alma borcu veren Alman Yasasının yabancılara da uygulanacağı karara bağlanmıştır. **Castelli** (261/83) (1984) ECR 3199) kararında ise emekli işçi olan oğlu ile beraber oturan anne, Belçika yasalarında yer alan yaşlılık yardımına başvurmuş ve istemi Belçikalı değil diye reddedilmiştir. Topluluk Mahkemesi, kadın Belçika'da hiç çalışmadığı halde aile ferdi olarak yukarıda sözü edilen 7/2 maddeden yararlanacağına karar vermiştir. İşsizlik yardımı ve başka yardımlarla da ilgili kararlar var (Örneğin **Hoeclex** 249/83 (1985) CLR 973 ve **Deak** 94/84 (1985) ECR 1873).

Topluluk işçisi, ana, baba, eş ve çocuklarını getirebilir ve bunlar ona bağımlı olduğu sürece, o ülkedeki vatandaşlara tanınan tüm yardımlardan yararlanabilirler (**Lebon** 316/85 (1987) ECR 2811). Bu kişilerin üye devlet vatandaşı olması koşulu da yok (**Deak** 1985). İstemi reddedilen kişinin milli mahkemelere başvurma yolunun açık olması şart (**UNECTEF v. Heylens** 222/86 (1987) ECR 4097).

Ne var ki, tersine ayırım yapma yolu devletlere açıktır. Diğer bir deyişle, üye devlet kendi vatandaşlarına daha düşük bir standart uygulayabilir. Bu konuya ışık tutan yukarıda da gördüğümüz şu karar ilginçtir. Hollanda'da yaşayan bir Hollandalı üye devlet vatandaşı olmayan annesini yanına almak istiyor. Hollanda hükümeti izin vermiyor. Topluluk Mahkemesi olayın Topluluk hukuku yönü olmadığı gerekçesiyle, bu konuya karışmaya çağına karar veriyor (**MLorson ve Jhanjan** 35, 36/82 (1982) ECR 3722). Yani Türk Hollanda tabiyetine geçse ve Hollanda'da yaşarken annesini yanına almak istese alamayabilecek, ama aynı Türk Hollandalı olarak Almanya'da çalışsa Topluluk hukuku kapsamına gireceğinden, annesini yanına alabilecek. Topluluk hukuku ayrıca yalnız Topluluk üyesi devlet vatandaşlarına karşı ayırımı yasaklamıştır, üye devletin diğer devletler vatandaşlarına ayırım yapması söz konusu olabilir (**Reg. v. Ministry of Agriculture ex parte Aegate** C-3/87 (1990) 3WLR 226 (ECJ)). Örneğın, Alman Anayasasından doğan bazı haklar salt Almanlar için geçerlidir. Topluluk hukukuna göre Almanya'da yaşayan üye devlet vatandaşlarına karşı bu ilke ileri sürülemez ama diğer kişilere (örneğin Türk) karşı ileri sürülebilir.

Burada eğitimde de eşit davranma ilkesinden söz etmekte yarar olabilir. Her ne kadar Topluluk hukuku eğitimle ilgili değilse de, meslek eğitimi ile ilgilidir, zira bu konu ekonominin gelişmesi ile ilgilidir. Reg. 1612/68'e göre göçmen işçi de milli işçi gibi meslek eğitiminden eşitlikle yararlanır. Bu nedenle çocuklar da eşitlikle eğitilir. Bu, bir meslek için yetiştiren üniversite öğrenimi için de geçerli bir kural (**Lair v. University of Hannover**, 39/88 (1988) ECR 3161). Eğitimin de bir hizmet olduğuna karar verilmiştir (**Humbel**, 263/86 (1988) ECR 5365).

3. CİNSİYET AYIRIMI YASAĞI

Kadınlar açısından en önemli, fakat genelde yalnız iş ve çalışma alanında yeri olan bu ilkenin yansımaları şu alanlarda görülüyor: Genel ilke eşit işe eşit ücret (Sözleşme m. 119); eşit değerde işe eşit ücret (Dir. 75/117); iş kapsamında eşit davranma (Dir. 76/207); sosyal güvencilikte eşit davranma (Dir. 79/7); mesleki emeklilik sistemlerinde eşit davranma (Dir. 86/378); ve, bağımsız çalışanlara eşit davranma (Dir. 86/378). Bütün bu direktifler doğrudan etkilidir ve süreleri içinde iç mevzuat uygun düzenlemeler yapmışsa süre sonunda kendiliklerinden sonuç doğurur ve mahkemeleri bağlarlar.

Kadın erkek arası eşitsiz davranma ancak 'objektif olarak haklı gösterilebilirse' mümkündür (**Jenkins v. Kingsgate** (clothing Products Ltd. 96/80 (1981) ECR 911 ve **Bilka - Kaufhaus GmbH v. Weber von Harz** 170/84 (1987) ICR 110). **Bilka Kaufhaus** davasında haklı gösterme koşulları şöyle

belirtilmiştir: İşletmenin gerçek bir ihtiyacına ilişkin, işletmenin amaçlarını elde etmesine uygun ve bu amaç için gerekli. Bu amacın genelde ekonomik bir amaç olması aranıyor.

Hofmann v. Barmer Ersatzkasse (184/83) davasına konu olan olayda baba çocuğuna bakmak için 6 ay izin istemiştir. Amacı karısının işe dönmesini sağlamak. Alman hukuku bu hakkı yalnızca kadınlara tanıdığı için babaya izin verilmiyor. Baba cinsiyete dayalı bir ayırım olduğunu ve Dir. 76/207'ye aykırılık bulunduğunu iddia ediyor. Topluluk Mahkemesi burada kadınsal gereksinmelerin korunduğunu, ilk amacın gebelik esnasında ve sonrasında biyolojik olarak kadını korumak olduğunu, ikincisinin de ana ve çocuk ilişkisi açısından önemli olduğunu vurguluyor ve "76/207 aile ilişkilerini düzenlemek ve eşler arası sorumluluğu paylaştırmak için düşünülmüştür", diyor.

Fransız hukuku evli kadınlara ek haklar tanıyor: uzatılabilen analık izni, erken emeklilik yaşı, çocukların hastalıkları ya da tatillerinde anaya izin, ana okulu masrafları için ek yardım. **Commission v. France** (312/86, (1989) 1CMLR 408) davasında, eğer böyle ayrıcalıklar tanınacaksa, bunun temelini cinsiyet olamayacağı, 'ailenin ihtiyaçları için öncelikli sorumluluk taşıyanlar' ölçütünün kullanılabileceği, bu kişinin erkek de olabileceği belirtilmiştir. Fransız makamları ise kadının geleneksel rolünün annelik olduğunu, bu nedenle çalışan kadının durumunu kolaylaştırmak gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Mahkeme bu tür haklar olarak yalnız analık ve gebelik haklarını kabul etmektedir. Bunlar dışında özel haklar olacaksa, bunlar hem anaya hem de babaya tanınmalıdır. Fransız hükümeti bu hakların kadının elinden alınmasının sosyal açıdan bir geri dönüş olacağını söyleyince, Mahkeme Savcısı aynı hakların erkeklere de tanınmasını önermiştir. Geleneksel rolü pekiştirdiği için bu hakların kadının aleyhine olduğunu ileri sürenler de var.

İş veren, gruplar arası fark gözetirse (ful-taym, part-taym; kadın, erkek gibi), bunu haklı gösterme yükümlülüğü ona aittir. Direktifler devletlere ya da uzantılarına hitab ediyor. Milli mahkemeler de bu uzantılardan sayıldığına göre, Topluluk hukukuna uygun kararlar vermek zorundalar.

Ruzins v. Wilbrink (102/88) davasında eşit davranma mükellefiyetinin part-taym çalışanlar için de geçerli olduğuna karar verilmiştir. Karar sakatlık sigortası ve Hollanda sosyal güvenlik sistemi ile ilgilidir. Dolaylı yoldan kadınlara karşı olan bir ayırımı (çoğunlukla kadınlar part-taym çalıştıkları için) ortadan kaldırmıştır. Üye devletlerin çoğunda evli kadınlar, gerek vergi gerekse sosyal yardımlar konularında, ailenin ekmek parasını kazanan onlar da olsa, bazı olumsuz ayrıcalıklarla karşı karşıyaydılar. Örneğin Hollanda'da 1987'ye kadar böyle sonuçlar yaratan WWV (İşsizlik yardımları yasası) **Dik** davası sonucu (80/87 1988) Direktife uydurulmuştur.

Eşit davranma kuralından etkilenmeyen, bu nedenle de kadınlara özgü olan haklar ise gebelik ve analıkla ilgili olan ayrıcalıklar.

4. YALNIZ KADINLAR AÇISINDAN ÖNEMLİ OLAN HAKLAR

Genelde yalnızca kadınlara özgü haklar arasında örneğın, çocuk aldırma, çocuk kreşlerine hak, kadını gece işlerinde çalıştırma yasağı, analık izni, gebelik izni, hasta çocuğa bakma izni (özellikle evli olmayan analar için önemli) ve pornografiden korunma sayılabilir. Katolik klisesi etkisi altındaki ülkelerde elde edilmesi zor bir hak olan çocuk aldırma (örneğin İrlanda gibi) bu ülkelerde göçmen olarak bulunan kadınlar açısından da önemli sonuçlar doğurmakta, zira bu gibi ülkelerde aynı zamanda kontraseptive hak, cinsiyete ilişkin eğitim ve aile planlaması bilgileri de bulunmamakta. Bu gibi hakların kişinin hakları mı yoksa kadının hakları mı olduğu tartışılabilir ama geçmişın yarattığı dengesizliğı düzeltmek amacı ile bu konularda 'affirmative action' (pozitif eylem) denen ve bir çok devlette destek gören girişimler böylece yalnız kadınlar açısından önemli olan haklar doğurmaktadır. Bu arada doğurma hakkı (ve buna ilişkin gelişen yeni teknolojiden yararlanma hakkı) ve doğumdan korunma hakkından da söz edilebilir.

Avrupa Topluluğı çerçevesi içinde eşitlik ilkesinin sonucu olarak sadece kadınlar için yararlar sağlayan haklar sınırlıdır. Yukarıda sözümü ettiğimiz **Hofmann** davasında gebelik ve analıkta kadının korunduğı ortaya çıkmıştır. Alman yasalarının tanıdığı iki tip izinden birincisi, **Schutzfrist**, doğumdan itibaren sekiz haftalık mecburi izin (ücretin tam olarak ödendiğı devre), yalnız analara mahsus ve özellikle kadınları korumayı amaçlıyor. Gebeliğe ve analığa ilişkin özel koruma yasaları erkeklere oranla dezavantajda olan kadına bu yolla eşitliğin iade edilmesi anlamını taşıyor. Tabii olay çocuk açısından düşünülürse babanın da (**Hofmann**) bu haktan yararlandırılması gerektiğı ileri sürülebilir. Hele ki ikinci tip ihtiyari izin, **Mutterschaftsurlaub**, kadının doğumdan dokuz ay önce o işte çalışıyor olması şartı ile çocuk altı aylık olana kadar ödenen günde 25 DM'lık yardımla birlikte verilen iznin, neden babaya verilmediğı konusu tartışmalara yol açmıştır. 1986 yılında Almanya'da **Bunderserziehungsgesetz** (çocuk yetiştirme yardımları ve izni) adlı, cinsiyete bağı olmayan ve analık ve hamilelik izni yerine 12 aya kadar analara, babalara, evlat edinenlere, üvey ebeveyne ve bakıcılara bir izin hakkı tanınmıştır.

Yine biraz yukarıda gördüğümüz Fransa'ya karşı Komisyon davasında da, yalnızca gebelik ve analık haklarının kadınlara özgü birer ayrıcalık olarak üye devlet mevzuatında kabul edildiğı ve özellikle kadını amaçladığı ortaya konmuştur. Bugün analık hakları üç alanda tartışılmaktadır: kadın ve erkeklere eşit davranma ile ilgili düzenlemelerin yorumunda; gebe ya da ye-

ni doğuran kadının korunması ile ilgili düzenlemelerde (ki bunlar genelde 'çalışma ortamı' ile ilgili); ebeveyn izni ve aile nedeniyle izin konusunda. Eşit davranma ve analık haklarının nasıl bağdaştırılacağı konusu Topluluk Hukukunda yeni ele alınan bir konu olmakta birlikte, Amerika'da uzun zamandır tartışılan konulardandır. Kadınlar, özellikle, işsizlik yardımı, gebelik ve analık izinleri ve yardımları konusunda önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bunların özel hak statüsünde görülmesi, gerçek hakların erkeklere ait olduğu ve çalışma yerinde kadının bir istisna teşkil ettiği görüşünü yansıtmaktadır. Gereken, her cinsin kendine özgü hakları olabileceğini, 'normal' ya da 'olağan' diye bir durumun bulunmadığını kabul etmektir, diyenler de var. Bu, ancak, toplum haklar yerine sorumluluklardan söz ederse mümkün olabilir. Amerika'da pozitif haklardan söz etmek kolay olmayabilir, ama Avrupa açısından, sosyal refah devleti kavramı kapsamında, bunun düşünülmesi daha kolaydır. Özellikle bugün tartışılan Sosyal Avrupa modelinde bu konularda Devletlerin sorumluluğu kabul edilmektedir.

Bir kadını gebe iken işten çıkarmak Topluluk içinde doğrudan cinsiyete bağlı ayırım sayılıyor (**Dekker v. Stichting Vormingscentrum Voor Jong Volwassen Plus** (1991) 1 RLR 27; **Hertz 178/88 Handels-og Kontorfunktionaerernes Forbund i Danmark v. Dansk Arbejdsgivereforening** (1991) 1 RLR 31). Gebe kadının çok özel ve eşsiz bir durumda olduğunu kabul eden Topluluk Mahkemesi onu kimse ile kıyaslamıyor.

1989'da onbir üye devlet tarafından Sosyal Şart kabul edilince Komisyonca bir de eylem programı hazırlandı. Bu program çerçevesinde, kadınlara eşit fırsat üçüncü programı (Com (90) 449 final 6 Kasım 1990 ve OJ 1991 C142/1); gebe kadınları işte koruyacak direktif; çocuk bakımı ile ilgili tavsiye kararı (COM (91) 233 final, 28 Ağustos 1991); gebelik ve analığın korunması için iyi davranışla ilgili tavsiye kararı yer almaktadır. Tavsiyeler asgari standartlar getirmekte, üye devletler bunların ışığında kendi mevzuatlarını hazırlamaktadır.

Gebe kadının fiziksel korunması ve analık hakları kadınları korumanın iki yönüdür. Örneğin süt veren kadının çeşitli işlerde çalıştırılması (sağlığını zedeleyecek prosedürler) yasaktır. Gece çalıştırma yasağı vardır. Konsey analık haklarını şöyle düzenliyor: 14 hafta analık izni; doğumdan önce ve sonra iki hafta mecburi izin; gebelik kliniklerine gidebilmek için ücretli izin; işten çıkarma yasağı.

Milletlerarası Çalışma Teşkilatı da analık hakları konusunda yeni milletlerarası çalışmalar içindedir.

III. KADINLARA FIRSAT EŞİTLİĞİ

Bugün Avrupa Topluluğu 1991-1995 Üçüncü Orta Vadeli Eylem Programı döneminde bulunuyor. 21 Mayıs 1991 tarih ve 91/C 142/01 sayılı Konsey kararıyla doğan bu eylem programının doğal sonucu, üye devletlere yönelik olması nedeniyle, o ülkelerde yaşayan tüm kadınların yaşam standartlarında ve haklarında bir düzeltme yaratmaktır. Bu nedenle çalışan Türk kadını için de bu iyi bir olanak kaynağıdır. Genelde prgramın üç amacı vardır.

1. Hukukun uygulanması: Hukuksal usullerin uygulanmasını temin; eşit işe ve eşit değerli işe eşit ücret formülünün ve "dolaylı ayırım" kavramının anlaşılmasını sağlamak.

2. Kadını iş piyasasına entegre etmek: Kadının katılımını arttırmak; eğitim, meslek eğitimi ve pozitif eylem yolu ile olanakları arttırmak; aile sorumluluğu ile iş yaşamını ahenkleştirecek tedbirlerin alınmasını teşvik etmek ve kadının iş yaşamına girmesini engelleyen barajları azaltmak (NOW adlı Topluluk girişimi).

3. Kadının toplumdaki statüsünü düzeltmek: Tutumların değişmesi ve bunun kalıcı olması uyanıklık yaratma girişimlerini gerektiriyor. Bu nedenle, eşitlik konusunda bilgi yaymak; kadınlar hakkında pozitif bir imaj yaratan programlar yapmak, kadının media'da çalışmasını sağlamak; ve, ekonomik ve sosyal yaşamda kadının karar verme sürecine katılmasını sağlamak amaçlanıyor.

Ayrıca kadınların kooperatif kurup küçük iş sahasına girmesi destekleniyor. Ek olarak da çocuk bakımı olanaklarının artırılması ve teknik yardım yoluna gidilecektir. Topluluk ağlarından (network) biri olan IRIS (eşit fırsat için) bu yönde de çalışacaktır. Üye devletlerde var olan olanaklar hakkında bilgi yayılması da sağlanacaktır. Komisyon, iş yerlerinde karşı cinsler arası birbirine saygıyı yaratacak bir ortamın gelişmesi ve çocuk bakımı olanaklarının sağlanması için, hükümetlerle temastadır. Analık hakları ve aile nedenli izinler düzenlenecektir. Komisyon bu konularda düzenleme örnekleri hazırlamaktadır. Ayrıca, aile sorumluluğunun kadın ve erkek arası paylaşılabilmesi için tedbirler getirilecektir. (Bütün bu ve daha başka gelişmeler için bkz. Women of Europe Yayınları, Commission of the European Communities).

KAYNAKLAR

- Green, N., Hartley, T.C., Usher, J.A., (ed. Hartley) **The Legal Foundation of the Single European Market**, Oxford, 1991.
- Burrows, N., Prechel, S., **Gender Discrimination Law of the EC**, Dartmouth, 1990.
- Steiner, J., **Textbook on EEC Law**, 2nd ed. 1990.
- Burrows, N., 'Maternity Rights in Europe - An Embryonic Legal Regime', (1992) **11 Yearbook of European Law** 1991, 273.
- Duyssens, 'Migrant Workers from Third Countries in the EC' (1977) **14 C M L Rev**, 501.
- Hartley, 'The International Scope of the Community Provisions Concerning Free Movement of Workers' in Jacobs (ed), **European Law and the Individual** (1976), 19.
- Hartley, 'International Agreements and the Community Legal System; some recent developments' (1983) **8 E L Rev**, 383.
- Oliver, 'Non-Community Nationals and the Treaty of Rome' (1985) **5 Yearbook of European Law**, 57.
- Plender, 'Competence, European Law and Nationals of Non-Member States' (1990) **39 ICLQ**, 599.
- Handell, 'Art 48(4) EEC and non-national Access to Public Employment' (1988) **13 E L Rev**, 223.
- Örücü, 'Kadın Hareketlerinin Hukuk Sistemlerine ve Hukuk Politikasına Etkisi' **64 İstanbul Barosu Dergisi** (1990) 346-362.